

GOSTOTA PREBIVALSTVA V SLOVENIJI

Drago Perko

UDK 312.9(497.12)

GOSTOTA PREBIVALSTVA V SLOVENIJI

Drago Perko, mag., Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka 13, 61000 Ljubljana, Slovenija

UDC 312.9(497.12)

POPULATION DENSITY IN SLOVENIA

Drago Perko, M.Sc., Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Gosposka 13, 61000 Ljubljana, Slovenia

Članek predstavlja spreminjanje gostote prebivalstva v Sloveniji in nekatere prebivalstvene kazalce, ki vplivajo na gostoto prebivalstva.

The article represents some changes of population density in Slovenia and some population indexes having influence on population density.

Prebivalstvo je ena od najpomembnejših sestavin pokrajine, saj pokrajino aktivno spreminja, hkrati pa je od nje odvisno, ker mu pomeni življenjsko okolje in mu daje možnost za gospodarske in druge aktivnosti.

Med osnovne prebivalstvene kazalce uvrščamo **gostoto prebivalstva**, ki je razmerje med številom prebivalcev in površino ozemlja, na katerem ti prebivalci živijo, in pove, kakšno je povprečno število ljudi na površinsko enoto. Gostoto navadno izražamo s številom ljudi na km². V članku opisujemo osnovne kazalce, od katerih je odvisna gostota prebivalstva, in nekatere značilnosti spreminjanja gostote, ki pa jih zaradi pomanjkanja prostora predstavljamo predvsem s slikami in preglednicami in le kratkim komentarjem. Podatke smo dobili na Zavodu Republike Slovenije za statistiko (7 in 8).

Leta 1991 je povprečna gostota na Zemlji znašala slabih 11 ljudi/km², samo na kopnem pa 36 ljudi/km². Istega leta je bila povprečna gostota v Sloveniji 97 ljudi/km² (2,7-krat več od povprečja na kopnem), kar uvršča Slovenijo na sedemdeseto mesto med 193 državami na svetu (5).

Spreminjanje gostote prebivalstva je odraz **gibanja števila prebivalcev**, ki je odvisno od **naravnega gibanja** (številorojenih in umrlih) in od **selitvenega gibanja** (migracij) prebivalstva (številapriseljenih in odseljenih). Poglejmo si poenostavljene opise najpomembnejših kazalcev pri gibanju števila prebivalcev.

● **Rodnost** (nataliteta) je število živorojenih otrok v določenem časovnem obdobju

na določeni prostorski enoti, **stopnja rodnosti** (koeficient natalitete) pa je s tisoč pomnoženo razmerje med številom živorojenih otrok in številom prebivalcev, ki ga izražamo v promilah in pove število živorojenih otrok na tisoč prebivalcev. Leta 1991 je bilo na ozemlju Slovenije živorojenih 21 583 otrok, stopnja rodnosti pa je znašala 10,8 promile. To spada med najnižje stopnje rodnosti na svetu, ki se gibljejo v glavnem od 10 do 50 promil.

● **Umrljivost** (mortaliteta) je število umrlih ljudi v določenem časovnem obdobju na določeni prostorski enoti, **stopnja umrljivosti** (koeficient mortalitete) pa je s tisoč pomnoženo razmerje med številom umrlih ljudi in številom prebivalcev, ki ga izražamo v promilah in pove število umrlih ljudi na tisoč prebivalcev. V letu 1991 je na ozemlju Slovenije umrlo 19 324 ljudi, stopnja umrljivosti pa je znašala 9,7 promile, kar je nekje na sredini svetovne lestvice, ki se giblje v glavnem od 5 do 20 promil.

● **Naravni prirastek** je razlika med številom živorojenih in umrlih, **stopnja naravnega prirastka** pa je s tisoč pomnoženo razmerje med naravnim prirastkom in številom prebivalcev oziroma razlika med stopnjo rodnosti in stopnjo umrljivosti. V letu 1991 je v Sloveniji naravni prirastek znašal 2259 ljudi, stopnja naravnega prirastka pa 1,1 promile, kar uvršča Slovenijo med države z najnižjo stopnjo naravnega prirastka, ki se v svetu giblje v glavnem od 0 do 40 promil.

● **Priseljevanje** (imigracija) pove število priseljenih ljudi v določeni časovni enoti na določeno prostorsko enoto, **stopnja**

priseljavanja (koeficient imigracije) pa je s tisoč pomnoženo razmerje med številom priseljenih ljudi in številom prebivalcev, ki ga izražamo v promilah in pove število priseljenih ljudi na 1000 prebivalcev. V letu 1991 se je na ozemlje Slovenije priselilo 5987 ljudi, stopnja priseljavanja pa je znašala 3,0 promile.

● **Odseljavanje** (emigracija) pove število odseljenih ljudi v določeni časovni enoti na določeno prostorsko enoto, **stopnja odseljavanja** (koeficient emigracije) pa je s tisoč pomnoženo razmerje med številom odseljenih ljudi in številom prebivalcev, ki ga izražamo v promilah in pove število odseljenih ljudi na 1000 prebivalcev. V letu 1991 se je z ozemlja Slovenije odselilo 9060 ljudi, stopnja odseljavanja pa je znašala 4,5 promile.

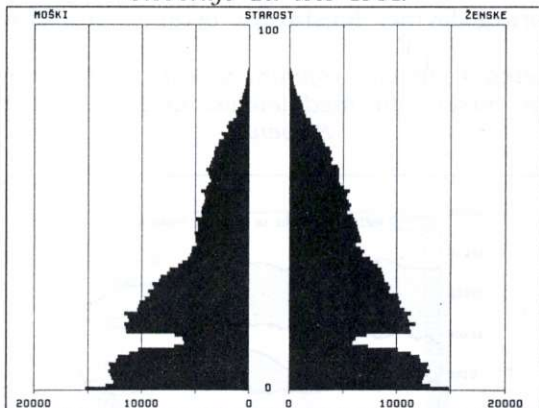
● **Selitveni prirastek** je razlika med številom priseljenih in številom odseljenih ljudi, **stopnja selitvenega prirastka** pa je s tisoč pomnoženo razmerje med selitvenim prirastkom in številom prebivalcev oziroma razlika med stopnjo priseljavanja in stopnjo odseljavanja. V letu 1991 je v Sloveniji selitveni prirastek znašal - 3073 ljudi, stopnja selitvenega prirastka pa - 1,5 promile.

● **Skupni prirastek** števila prebivalcev je enak seštevek med naravnim in selitvenim prirastkom in govori o spremembi števila prebivalcev, **stopnja skupnega prirastka** pa je enaka seštevek med stopnjo naravnega prirastka in stopnjo selitvenega prirastka in govori o spremembi števila prebivalcev na tisoč prebivalcev. V letu 1991 je v Sloveniji skupni prirastek znašal - 814 ljudi (upad števila prebivalcev), stopnja skupnega prirastka pa - 0,4 promile. V svetu se giblje stopnja skupnega prirastka v glavnem med 0 in 50 promil.

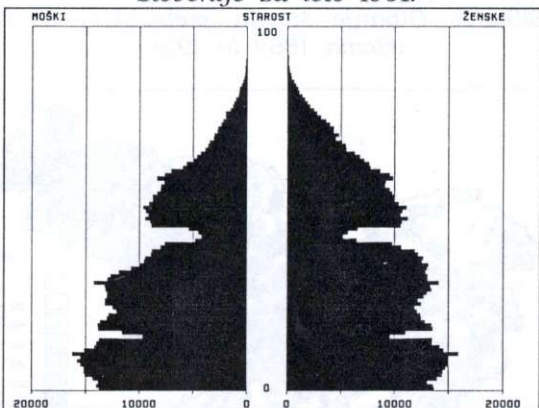
● **Indeks gibanja števila prebivalcev** je s sto pomnoženo razmerje med številom prebivalcev v dveh različnih časovnih trenutkih. Ker je bilo ob popisu leta 1981 v Sloveniji 1 891 864 prebivalcev, deset let kasneje pa 1 965 986 (8), znaša indeks gibanja števila prebivalcev za obdobje med letoma 1981 in 1991 le 103,9, kar pomeni, da se je prebivalstvo v desetih letih povečalo le za 4 % oziroma v povprečju za 3,8 promile letno.

● Zanimiv pokazatelj so tudi **starostne**

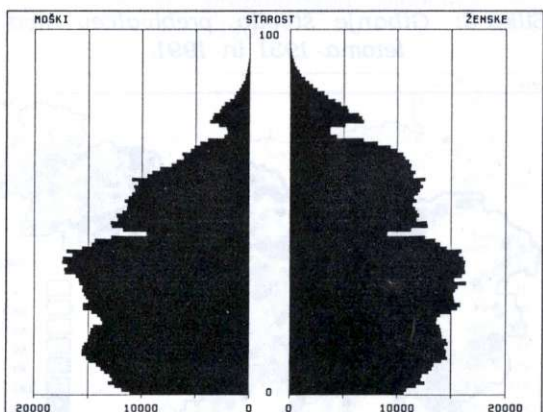
Slika 1: Starostna piramida prebivalstva Slovenije za leto 1931.

Slika 2: Starostna piramida prebivalstva Slovenije za leto 1961.

Slika 3: Starostna piramida prebivalstva Slovenije za leto 1991.

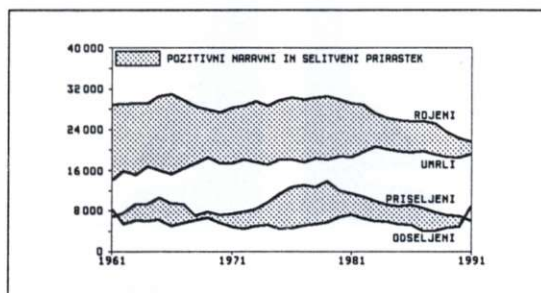

piramide, ki prikazujejo starostno in spolno strukturo neke prostorske enote v

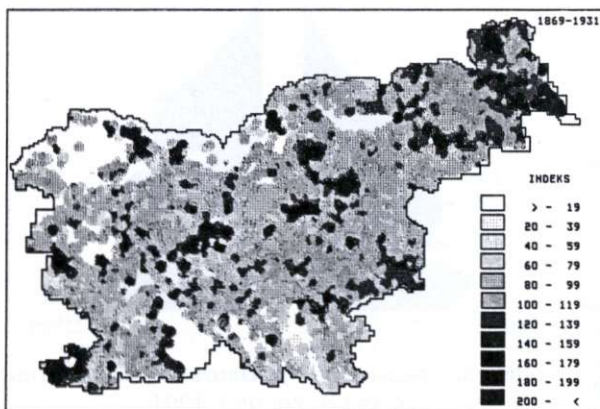
nekem trenutku (slike 1, 2 in 3).

Ozemlje Slovenije je poseljeno že od prazgodovine. Najstarejši ostanki poselitve

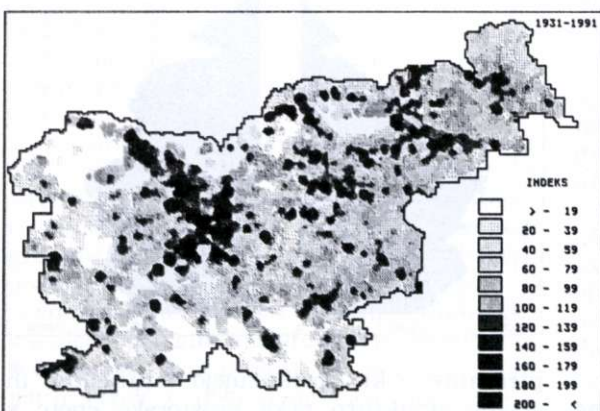
Slika 4: Število rojenih, umrlih, priseljenih in odseljenih med letoma 1961 in 1991 v Sloveniji.

Slika 5: Gibanje števila prebivalcev med letoma 1869 in 1931.

Slika 6: Gibanje števila prebivalcev med letoma 1931 in 1991.

ozemlja današnje Slovenije segajo v obdobje ledenih dob, začetki stalne poselitve pa v srednjo kameno dobo. V halštatskem obdobju železne dobe (700 do 400 pr.n.š.) je bilo naše ozemlje prvič bolj intenzivno naseljeno in kultivirano, na začetku našega štetja pa so se s prihodom Rimljanov posegi v pokrajino (krčenje gozda, gradnja novih naselij in cestnega omrežja in podobno) še stopnjevali in gostota prebivalstva se je približala 10 ljudem na km², kar pomeni, da je na območju Slovenije živela približno desetina današnjega števila prebivalcev (okoli 200 000), (1 in 2).

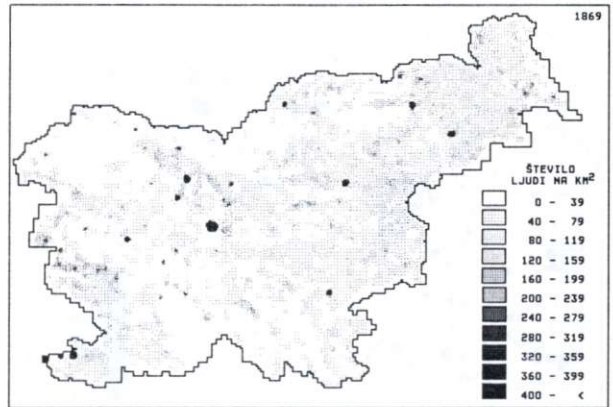
Že od drugega stoletja dalje pa se je začelo vpadanje in deloma tudi naseljevanje germanskih in drugih plemen, v šestem stoletju pa so Slovenijo začeli naseljevati predniki Slovencev, ki so sprva poselili že kultivirana območja: prisojne lege gričevij in nižjih hribovij in bolj sušne robove ravnin in večjih dolin in široke in odprte kraške planote, šele kasneje pa ostala območja. Od tedaj je število prebivalcev z manjšimi presledki (vojne, bolezni, odseljevanje) stalno naraščalo. Sredi 18. stoletja je na današnjem slovenskem ozemlju živelo okoli 700 000 z gostoto 35 ljudi na km², v sredini 19. stoletja pa že 1 100 000 ljudi z gostoto 54 ljudi na km². V vsem obdobju od srede 19. stoletja do začetka 20. stoletja se je zaradi splošnega dviga življenjskih razmer naravni prirastek povečeval, saj se je umrljivost predvsem zaradi izboljšanja higienskih navad zmanjševala in v povprečju znašala 23 promil, rodnost pa se ni bistveno zmanjšala (1 in 2). Učinek prirastka pa je močno omejevalo veliko izseljevanje iz slovenskih pokrajin, do katerega je prišlo predvsem zaradi krize slovenskega kmeta in prešibke rasti industrije na naših tleh, ki ni mogla preživeti vsega prebivalstva. Zato je prebivalstvo naraščalo daleč pod evropskim povprečjem. Izseljevanje je pobralo celo več kot polovico naravnega prirastka. Množično izseljevanje s slovenskega etničnega ozemlja je trajalo vse od srede preteklega stoletja do začetka sedemdesetih let tega stoletja.

Skupno se je iz območja današnje Slovenije v dobrih sto letih izselilo več kot pol milijona ljudi: dobra polovica pred in slaba polovica po prvi svetovni vojni. To uvršča Slovence med narode, ki so zaradi izseljevanja utrpeli največ škode (3).

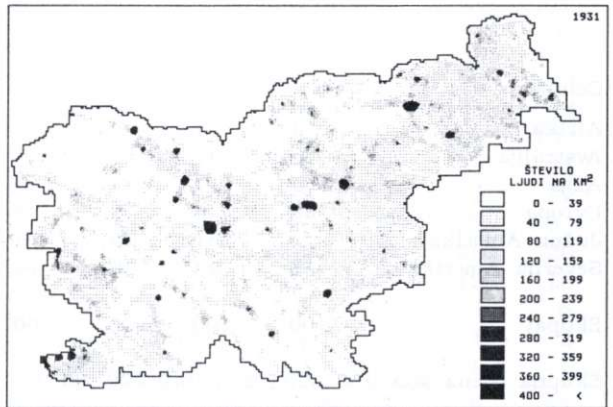
Poleg izseljevanja se je sredi 19. stoletja začelo praznjenje slovenskega podeželja in hitra rast mest. Delež kmečkega prebivalstva je začel naglo upadati predvsem po letu 1880, ko je padel na 80 % in v začetku 20. stoletja pod 70 % (1). Največje spremembe v poselitvi slovenskih pokrajin pa so se začele v zadnji tretjini prejšnjega stoletja, ko se je začela razkrajati struktura prebivalstva klasične agrarne družbe in oblikovati struktura prebivalstva industrijske družbe (4). Za prikaz razmer bomo prikazali razmere ob popisu leta 1869, ko so bile (razen Beneške Slovenije v Italiji) vse slovenske pokrajine na območju tedanje Avstroogrške in ko so se omenjeni procesi komaj začeli, leta 1931, ki kaže značilnosti prebivalstvene strukture med obema vojnoma, ko so bile pokrajine današnje Slovenije razdeljene med Italijo in Jugoslavijo, leta 1961, ko je imela Slovenija tipično industrijsko strukturo družbe in je deagrarizacija doživela izreden razmah, in leta 1991, ko je Slovenija začela s prehajanjem v poindustrijsko družbo.

Leta 1869 je na ozemlju današnje Slovenije živelo 1 127 742 prebivalcev, gostota pa je znašala 56 ljudi/km². Nadpovprečno so bili poseljeni višinski pasovi do 500 m n. v., oziroma vse submediteranske in subpanonske pokrajine, del Ljubljanske kotline in večja kraška polja (slika 7). **Med letoma 1869 in 1931** se je število prebivalcev povečalo za 23 % (povprečno 3 promile letno), nadpovprečno le v pasovih pod 400 m n. v., oziroma na ravninskem svetu in v večjih dolinah ter v ožjem obalnem pasu. Kažejo se že območja večje koncentracije prebivalstva ob večjih mestih, območja depopulacije so neizrazita in nikjer ne zajemajo večjega sklenjenega območja (slika 5).

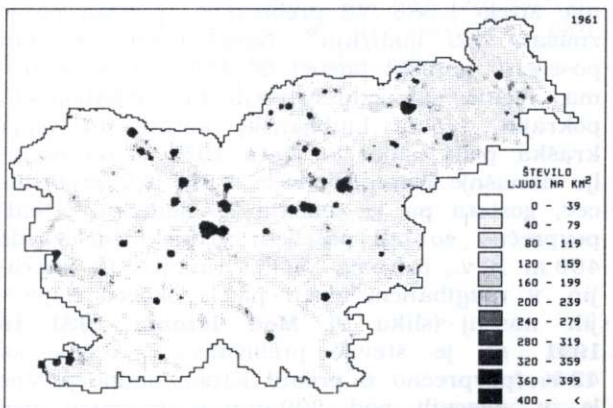
Slika 7: Gostota prebivalstva Slovenije leta 1869.

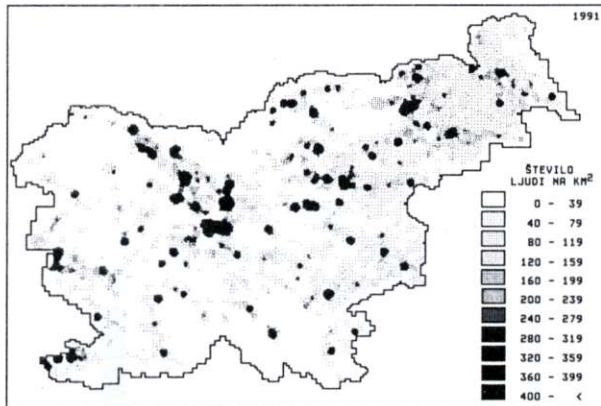
Slika 8: Gostota prebivalstva Slovenije leta 1931.

Slika 9: Gostota prebivalstva Slovenije leta 1961.

Slika 10: Gostota prebivalstva Slovenije leta 1991.

Preglednica 1: Ocena deleža izseljencev po celinah za posamezna obdobja (3).

Celina	Delež v %			
	do prve vojne	med vojnama	1940 do 1960	do 1960
Afrika	0	0	1	0
Avstralija	0	1	19	8
Azija	0	0	0	0
Evropa	26	45	19	78
Južna Amerika	1	31	25	0
Severna Amerika	73	23	36	14
Skupaj	100	100	100	100

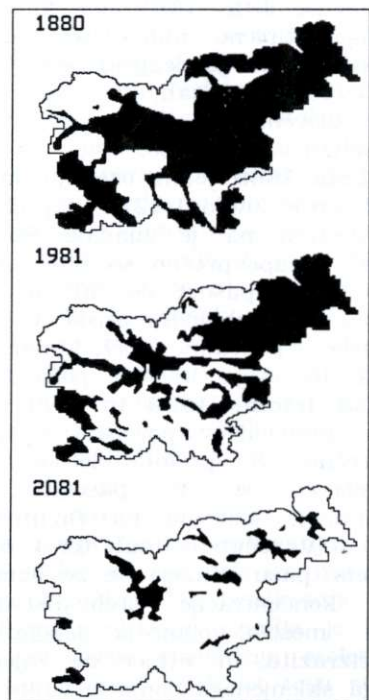
Skupna ocena štev. 250 000 100 000 40 000 60 000
do do do do
300 000 120 000 50 000 61 000

Leta 1931 je na ozemlju današnje Slovenije živelo 1 388 772 prebivalcev, gostota pa je znašala 69 ljudi/km². Nadpovprečno so bili poseljeni višinski pasovi do 400 m n. v., oziroma večina submediteranskih in subpanonskih pokrajin, večina Ljubljanske kotline in večja kraška polja (slika 8). Leta 1961 je na ozemlju današnje Slovenije živelo 1 591 523 prebivalcev, gostota pa je znašala 79 ljudi/km². Nadpovprečno so bili poseljeni višinski pasovi do 400 m n. v., oziroma večina ravninskih pokrajin, v razgibanem svetu pa le okolica največjih naselij (slika 9). Med letoma 1931 in 1991 se je število prebivalcev povečalo za 42 % (povprečno 6 promil letno), nadpovprečno le v pasovih pod 300 m n. v. (v pasu pod 100 m in pasu med 200 in 300 m celo za več

kot 80 %), oziroma skoraj v celoti na območju večjih naselij. Kažejo se že obsežna območja večje koncentracije prebivalstva in izrazita območja depopulacije večjega dela razgibanega sveta (slika 6).

Leta 1991 je na ozemlju današnje Slovenije živelo 1 965 986 prebivalcev, gostota pa je znašala 97 ljudi/km². Nadpovprečno so bili poseljeni višinski pasovi do 400 m n. v., oziroma praktično samo še območja okoli šestdeset največjih slovenskih naselij z ožjo okolico, ki ležijo večinoma na ravninskem svetu in ob obali (slika 10). Večja sklenjena območja z nadpovprečno zgostitvijo prebivalstva so: Radovljica - Lesce - Bled - Jesenice, Tržič - Kranj - Škofja Loka - Medvode - Ljubljana - Domžale - Kamnik, Nova Gorica - Ajdovščina - Vipava, Koper - Izola - Piran - Portorož, Zagorje - Trbovlje - Hrastnik, Zalec - Celje, Šoštanj - Velenje, Slovenj Gradec - Ravne na

Slika 11: Območja s povprečno in nadpovprečno gostoto v Sloveniji leta 1880, 1981 in 2081 (črno).

Koroškem - Dravograd, Šentilj - Maribor - Slovenska Bistrica - Slovenske Konjice, Ptuj - Ormož, Gornja Radgona - Murska Sobota - Lendava in Novo mesto - Šentjernej - Krško - Brežice. Bolj se odmikamo od teh osi, večja je depoplulacija. Največja je v alpskem, predalpskem, kraškem in skoraj celotnem obmejnem svetu.

Zgostitveno jedro prebivalstva Slovenije se je tako v kratkem obdobju predstavilo s subpanonskega in submediteranskega sveta na ozka območja največjih slovenskih naselij, ki so skoraj v celoti na ravnini in v večjih dolinah (6). Če bi se tudi v prihodnjem stoletju nadaljevalo tako hitro premeščanje prebivalstva kot na koncu prejšnjega in v tem stoletju, bo v drugi polovici 20. stoletja le še slaba desetina Slovenije poseljena povprečno in nadpovprečno z izjemno visokimi gostotami (v povprečju prek 1000 ljudi/km²), obsežna območja pa bodo v celoti izgubila svoje prebivalstvo.

1. Cankarjeva založba 1979: *Zgodovina Slovencev*. Ljubljana.

2. Državna založba Slovenije 1975: *Arheološka najdišča Slovenije*. SAZU in Inštitut za arheologijo. Ljubljana.

3. Genorio, R. 1991: *Slovinci po svetu*. *The Times Atlas sveta*. Ljubljana.

4. Klemenčič, V. 1972: *Geografija prebivalstva Slovenije*. *Geografski vestnik* 44. Ljubljana.

5. Natek, K., Perko, D., Huzjan Žalik, M. 1992: *Države sveta 1993*. Ljubljana.

6. Perko, D. 1992: *Pokrajinski odnosi med reliefom in prebivalstvom med letoma 1880 in 1981 v Sloveniji*. *Tipkopis na GIAM ZRC SAZU*.

7. Zavod Republike Slovenije za statisti-

Preglednica 2: Delež in gostota prebivalstva po višinskih pasovih.

Višinski pasovi	Delež prebivalstva v %			
	1869	1931	1961	1991
0- 99	3.3	3.8	3.6	4.8
100- 199	11.0	11.1	10.1	10.0
200- 299	27.0	31.2	34.0	41.1
300- 399	23.3	23.3	25.7	21.3
400- 499	11.7	9.9	9.5	9.1
500- 599	11.0	10.3	9.6	8.6
600- 699	5.9	4.9	3.6	2.7
700- 799	3.9	3.2	2.2	1.4
800- 899	1.9	1.6	1.2	0.8
900- 999	0.7	0.5	0.4	0.2
1000-1099	0.2	0.2	0.1	0.0
1100-1199	0.1	0.0	0.0	0.0
Skupaj	100.0	100.0	100.0	100.0

Višinski pasovi	Gostota prebivalstva			
	1869	1931	1961	1991
0- 99	164	227	249	409
100- 199	76	94	99	121
200- 299	84	120	149	224
300- 399	86	106	134	137
400- 499	55	58	63	74
500- 599	53	61	65	72
600- 699	38	38	32	30
700- 799	32	32	26	20
800- 899	22	23	19	16
900- 999	11	11	9	6
1000-1099	5	5	4	2
1100-1199	2	2	1	1
Skupaj	56	69	79	97

ko 1991: *Statistični letopis Republike Slovenije 1991*. Ljubljana.

8. Zavod Republike Slovenije za statistiko 1992: *Rezultati popisa leta 1991*. Računalniški zapis. Ljubljana.